

УДК 811.161.2-81'42:37

ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ ЯК ОДИНИЦЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО ДИСКУРСУ

Козловська Л.С.

Актуальність. Вивчення української мови та літератури в економічному університеті тісно пов'язано із загальною тенденцією гуманізації освіти. Таке спрямування сприяє більш повному розвитку особистості молодшої людини у контексті засвоєння загальнолюдських цінностей, формуванню національної свідомості сучасних студентів як майбутніх представників української еліти. Очевидно, що в сьгоднішніх умовах розвитку національної культури мова і література є головними чинниками цього процесу. *Вступ до проблеми.* Протягом кількох років у КНЕУ читається курс української літератури, завдяки якому студенти можуть заповнити певні прогалини у своїх знаннях масиву рідного красном письменства. Воно завжди відіграло важливу роль у становленні особистості, розвиваючи розуміння основних принципів людського співжиття, виконуючи естетичну функцію. Матеріал курсу побудований таким чином, що дозволяє простежити за розвитком української літератури від давніх часів до сучасності у контексті світових мистецьких процесів, навчитися вільно орієнтуватися у розмаїтті жанрових і стильових тенденцій, розвивати естетичні смаки на кращих літературних зразках. Від початку актуальним завданням курсу була спроба, уникнувши аналізу художніх творів, вийти за межі суто літературні, ознайомивши студентів з усією тією соціально-політичною, історичною, культурологічною, філологічною інформацією, що складає текстовий вертикальний контекст будь-якого твору. Називаючи художню літературу мистецтвом слова, її пов'язують з мовою, яка є інструментом кожного письменника на шляху до розуміння читачем-реципієнтом. Авторський текст перш за все фіксує реалії епохи, при цьому відтворюючи у словесних образах внутрішній світ людини. Безперечно, що стиль художньої літератури є полістилем, який поєднує у собі лінгвоелементи усіх інших функціональних стилів української літературної мови; інтелектуальною основою іміджу будь-якої людини, яка прагне зайняти достойне місце у сучасному глобалізованому інформатизованому світі, ставши професіоналом високого рівня. Саме мовотворчість письменників сприяла формуванню основних нормотвірних тенденцій розвитку української літературної мови, які потім утверджувались в інших її функціональних стилях. Тому вивчення мови у вищій школі вимагає поглибленого засвоєння всієї стильової системи української літературної мови, яке полягає у формуванні високої мовної майстерності шляхом опанування нормами як основою мовної компетентності. Студент повинен практично реалізовувати у стильовому плані думку відповідно до комунікативної ситуації, особливо у сфері професійної, наукової комунікації. Таким чином, художній і науковий стилі літературної мови є основою формування мовного образу майбутнього фахівця. Тож очевидно стає потреба переосмислення на цих засадах підходів до викладання української мови та літератури у вищій школі. розумна інтеграція у єдиний мовно-літературний курс, що став би важливим націєтворчим чинником у загальному навчальному процесі, допомагаючи зберегти його національну специфіку. Така можливість може розглядатися перш за все у межах наукової парадигми лінгвокультурології, яка дозволяє поєднати аналіз художнього дискурсу зі спробами зрозуміти національно-специфічне підґрунтя, основні константи наукової картини світу українського етносу. Як стверджує В.Кононенко, „у художньому дискурсі виявляє себе не лише символіка.., а й образ самої

ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ ЯК ОДИНИЦЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО ДИСКУРСУ

національної культури, ключові поняття соціуму в рецепціях мінливого й складного існування особистості” [2, с.297]. Саме творчість (зокрема, і мовна) найкращих представників українського красномовства протягом усієї історії його розвитку сприяла утвердженню не лише системи художніх цінностей українського народу, але й „вербалізувала” нові знання про світ в умовах постійно змінних історичних реалій, що вимагали свого включення до складу національної мовної картини світу. Знання про неї – це важливий компонент знання про особливості національного менталітету, національної культури, важливий, але не самодостатній. На заняттях у неспеціальному вищому навчальному закладі, очевидно, прийнятним є представлення мовної картини світу в контексті дії культурологічного фактору, що дозволяє використовувати її й як „скарбницю” ілюстративного матеріалу для підтвердження особливостей національного менталітету, й як джерело знання про національний характер і менталітет (гносеологічна цінність) [3, с.79]. Адже саме у стабільності ядра (за можливих змін на периферії) і виявляється призначення мовної картини світу, яка з покоління в покоління зберігає наступність мовомислення носіїв конкретної мови, відтворюючи первинне, наївне пізнання світобудови етносом. Своєрідним ланцюгом, що опосередковано з’єднує мову й культуру, яку розуміють як текст складної організації, є текст. Саме у тексті виявляються концепти національні й індивідуально-авторські, причому тексти ці називають „зразковими” і відносять до них перш за все прецедентні тексти художньої літератури. Хоча у сучасному швидко змінюваному й постійно оновлюваному світі очевидно, що такими текстами поволі стають тексти наукового і навіть публіцистичного стилів [4, с. 297]. Тому виправдано видається спроба аналізу художніх текстів як одиниць комунікації у триаді „автор – текст – реципієнт”, де мова твору – система мовностильових площин, у якій авторська мовностильова площина знаходиться в їх організаційному центрі.

Українські прозаїки і поети протягом усієї історії літератури намагались підтримувати українське художнє слово на найвищому мистецькому рівні, цим самим роблячи свій внесок у збереження моральних заповідей нашого суспільства і розвиток літературної мови українського народу. Творча інтерпретація спадщини і новаторство – ось дві основи, два напрямки у розвитку української прози і поезії, об’єднують ідеєю яких завжди була духовність, що виявлялася у мовних знаках. Вони є не лише простим називанням речей, що фіксує предмети й явища довкілля у людській свідомості, а засвідчують поетичну культуру суспільства на відповідному часовому історичному проміжку, яка у свою чергу виявляється у створюваних мистецьких текстах та в їх інтерпретації читачем. Наприклад, історичний і культурний феномен мовотворчості М.Стельмаха полягає в тому, що його твори – це художня система, в якій власне світобачення, особистісне „я” резонує з колективним „ми” української нації. Об’єктивно-розповідний та інтимно-ліричний характер текстового масиву творів Стельмаха позначений монументальністю, масштабністю, епічністю подій, про які пише автор, а за повістями і романами можна вивчати історію країни і пробувати осмислювати специфіку української ментальності. Письменник, безперечно, знав відоме народне прислів’я: „Чотирма бродами стікають води життя, а назад не повертаються”. Символ бродів у різних фольклорних жанрах досить поширений і є одним зі стрижневих концептів традиційної народнопоетичної системи. Очевидно, що зміст цього символу пов’язаний із виникненням уявлення про життя як течію річки; різні його етапи асоціюються з бродами, якими проходить людина, долаючи водну перешкоду. Вибір певних асоціацій визначений різними чинниками, насамперед тим, у який змістовий контекст включене слово-символ. В українському фольклорі маємо два різновиди символу бродів – три броди (у пісні) і чотири броди (у прислів’ї). І справа тут не у простому цифровому розходженні. З поступовим розширенням мовної картини світу, накопиченням духовного і матеріального досвіду, емоціональних переживань, вражень окремої особистості від символічного для авторів пісні числа три відбувається перехід до нового у філософському розумінні (чотирикутник, життя Землі, гармонія) і словесно-числового позначення життєвого шляху людини. Письменник мислить у народнопісенному дусі, тому в його романах абсолютно логічно сприймається цей символ, що дає назву роману, перетворюється на своєрідний лейтмотив оповіді. В ньому сконцентрована філософська проблема, що порушується митцем, –

проблема змісту людського життя, в якому перед кожним постають чотири броди – і кожен долає їх по-своєму. Простежуючи за функціонуванням у тексті таких лексичних одиниць, що мають складну семантичну структуру, на яку накладено експресивну образність, і обов'язковий етнокультурний компонент, учасники лінгводидактичного діалогу мають можливість зробити це у національно-культурному аспекті, у такий спосіб виявляючи національно-культурний потенціал тексту [5, с.288]. Про поезію Сергія Жадана пишуть, що це явище, над яким потрібно постійно думати, що він вичерпав у своїй поезії концепти авангарду. Схильний до громадянської тематики, до мистецького переосмислення соціальних катастроф, організатор численних мистецьких містифікацій і провокацій харківського андеграунду прагне тиші. Вірш „Кінець української силабо-тоніки” присвячено українським письменникам розстріляного покоління. В основу поезії автор поклав оригінальну метафору: похмурий сірий будинок стає прихистком для творців слова, єдиним джерелом кисню свободи. Він живе своїм життям, у якому чути „дихання в передпокоях.., структуру страху” і де „калатає сонце у незашиторених вікнах”. Семантика лексичних одиниць, вжитих автором у цьому контексті, досить приземлена (пор. липкі краплі сиропу, сіра білизна, дверні механізми), але це не заважає досягти глибини філософських узагальнень. Поет вводить у вірш традиційний для національного образу світу елемент – тінь, яка позначає тут темний відбиток від будинку, певним чином персоніфікуючи цей символ із семантикою негативної таємничості зображуваного, що будується на картинно-зоровій семантиці дієслова: „і тінь від будинку підповзала до ніг мовби велика вода” [1, с.200]. С.Жадан, використовуючи справді традиційне значення лексеми тінь, на імпліцитному рівні читачького сприймання поєднує її з концептуальним словом тиша, тепер уже вводячи його у склад оригінальних авторських сполук. Вони допомагають виявити семантико-стилістичні можливості слова, створюючи своєрідні поетичні формули, виражені іменниково-прикметниковими конструкціями (*тиша змучена кругова*). Тут змінюється настроєвий колорит вірша, дієслівна семантика, залишаючись картинно-зоровою, набуває агресивніших відтінків: „ти мусиш відчутти цю тишу, яка розрива нічну серцевину” [1, с.201]. Автор розширює порівняльні контексти, використовуючи саме ідіостильові особливості текстового функціонування лексеми тиша, перетворюючи її на трагічний символ скінченності людського буття: „лишав по собі тільки тишу, що падала мертвим птахом”. Такий аналіз у контексті обраного методу, безперечно, оптимізує навчальний дискурс „викладач – студент”, виводячи його на інший, не школярський рівень, адже він є своєрідним першим етапом у вивченні мовної картини світу конкретного художнього твору.

Висновки. Університетська освіта має на меті виховання не просто фахівця, а перш за все людини з науковим мисленням. Тому завданням мовно-літературного курсу „Українська словесність” повинно стати формування високої мовної компетенції у науковому спілкуванні, що інтегрує національний, культурний, психологічний компоненти, оскільки дискурс є єдиною формою реалізації будь-якого тексту. Засвоєння норм літературної мови у процесі аналізу різностильових текстів (художнього і наукового стилів) і творення власних текстів сприятиме підвищенню загальномовної культури особистості.

Список літератури

1. Знак нескінченності. – К., 2002.
2. Кононенко В. Мовні концепти в етнологічному аспекті// *Ucrainica I. Současna ukrainsnistika*. – Olomouc, 2004.
3. Корнилов О. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. – М., 2003.
4. Романова Т. О содержании понятия концепт текста // *Функциональная лингвистика*. – Симферополь, 2000.
5. Шевченко М. Національно-культурний потенціал українського художнього тексту як лінгводидактична проблема // *Функциональная лингвистика*. – Ялта, 2002.

Поступила до редакції 24.02.2005 р.